

حاضرگى اوزبېك شعريگه قيسقه بير نظر

شعر و نظم ارهسيده فرق بار مى؟

بوگونگى ادبياتىمىز نىنگ موزون نمونهلىرى شعر مى يا نظم؟

شعر حقيده ارسطو دوريدن باشلب بوگونگه فيلسوفلر اوزلريچه؛ ادبيات بيليدانلرى اوزلريچه؛ شاعرلر اوزلريچه تورلى تعريفلر بېرگنلر، بيراق اېنگ قديمگى، يعنى ارسطودن باشلب، بوگونگى ادبياتچيلار و تنقيدچيلرگه شعر حقيدهگى تورلى تعريفلرده بير مشتركلېك كورينهدى، او اېسه وزن يا آهنگ دير. دېمك، شعر و نثر ارهسيدهگى بيرينچى كته فرق وزن يا رېتم و آهنگ دير. خواه اونينگ ضرب سانلرى تېنگ بولسين (عروض و برماق وزنلرى)، خواه سانلرى آز و كۆپ بولسين (نيمايى وزنده گى شعر).

بو تعريفلرده، ايكينچى مشتركلېك هم تاپيلىپ، زمانىمىزگه يېتىپ كېلگن. او اېسه، خيال و تصوير دير. ارسطودن كېين، ابن سينا شعرگه "خيال" عنصرىنى قوشىپ، "شعر، موزون و مخيّل كلام دير" دېپ، تعريفلدى. كېينراق "عاطفه و احساس" عنصرى هم قوشىلدى. اېندى شعر حقيده سؤزلەسك، البته آهنگ، خيال و تصوير، عاطفه و احساس عنصرلريدن آيرى بولگن سؤزلرنى شعر، دېپ قبول قىلىشىمىز قىين بولدى.

اېسكى يا ممتاز ادبياتىمىزده "قافيه و ردیف" هم اېنگ كته اهميتگه اېگه بولگن و اولرسىز، شعرنى تصور قىلىش هم ممكن بولمەگن. گرچه قافيه (ايچكى و تشقى قافيهلر) هم اوز اورنیده شعر نىنگ آهنگى اوچون كته خدمت قىلدى.

شعرده مضمون و شكل بيرلىگى و گۆزەللىگى، همده سؤز بايلىگى گه كته اعتبار بېرىلدى. تويغو و احساس (كيشىلىك و جمعيلىك)، شعر نىنگ تاثيرىگه مهم نقشى بار. مولانانىنگ "يورەكدن قان جوشىپ آتيلسه، مېن اونگه شعر رنگىنى بېرمەن" دېگنى هم انه شو موضوعگه قرەشلى دير. انسان نىنگ ايچكى تويغولرى و كېچىنمەلرى، خيال بېزمەگى بيلن بېزلسە، رېتم گه كىرىپ يېزلسە، ياقىملى و ينگى سؤزلر و تركيبلرگه قارىشىپ، غزل، مثنوى، رباعى، ... و يا اق شعر كۆيلىگىنى هم كىيسە، شونده شعر بوتون بارلىگى بيلن وجودگه كېلدى.

بىز دايم اوزبېك ممتاز ادبياتىمىز و بويوك نمايندەلرى نوايى، بابىر، لطفى، آتايى، ... نادرە بېگم، اويىسى، ... لردن فخرلەنىپ كېلگەنىمىز. دايم گلەگەن، يشنەگەن ممتاز ادبياتىمىز و پارلەگەن ممتاز شاعرلرىمىز بيلن مەقتەنىپ يشەگەنىمىز. بو، بير حقيقت؛ اما "حلوا دېگەن مېنن آغىز شيرىن بولمس" دېگنلر دېك، اؤتميشگە فخرلەنىپ يشش، بوگونگى اوزبېك ادبياتى و تىلى اوچون يېترلى مى؟

بوگون افغانستان اوزبېك ادبياتىده سان جەتدن يوزدن آرتىق شاعرلر آتىنى اوچرەتمەمىز. اولر نىنگ ايرىملرى اوچ-تورت شعرى تۆپلم اېگەسى؛ بعضىلرى بير تۆپلم نى نشر اېتگنلر؛ كۆپلىرى تۆپلم قىلگن بولمەسلر-ده، انترنت سايتلريده، تذکرەلر، باسمة نشرىلەر همده خاص موضوعلرگه بغيشلب تيارلنگن تۆپلملرده اوز شعرلرىنى نشر قىلگنلر. بولر ارهسيده اېرككلر سانى كۆپ بوليب، عيال شاعرلر اېسه 20 كيشيدن آرتىق. ياشلر يا كه ياشى كۆپراق بولسە هم، بيراق اېنديگىنە شعر عالمىگە قوشىلگنلرنى هم اگر بو قطار و فهرستگە قوشسك، قووانچدن قرسك چاليب، قووانىپ كېتىشىمىز انىق.

يوقارىدهگى سؤزلردن، شاعرلر كۆپلىگى بوگونگى ادبياتىمىز هم بورونعى ممتاز ادبياتىمىزدن قاليشمس اېكن، دېگن فكرنى هر انسانده توغديرەدى؛ بيراق سان نىنگ اوزى بير ادبيات نىنگ يوكسە ليشى،

رواج لنيشى، يشنه شى گە يېتەرلى مىكن؟ بولرنى بىر ياققە قۇيەيلىك، بىر ادبياتنى شكللەنیشیگە يېتەرلى مى؟

هر عصر و يا هردوره نینگ اوزیگه خاص تیلی، خاص تورموش یوسونی، خاص تفکری بۆلهدی و شولر بیلن تانیلهدی. اورخون-ینی سایی تاش بیتیکلریدهگی تیل، اجتماعی مناسبتلر، تورموش یوسونی و تفکرینی کاشغری دوریدهگی تیل...، کاشغری دوریدهگی خصوصیتلرنی نوایی دوریدهگی خصوصیتلر بیلن تېنگلشتیریش ممکن می؟

بولر ارهسیده قنچه زمان و مکان فاصله سی بار بۆلسه، اوشنچه تیللری، تورموش طرزلری، تفکرلریده هم فاصله و اوزاقلیک بار و حتی قنچه که ارقهگه، اؤتمیشگه قرهب بارسک، فرقلرنی کتھراق و اؤرتهدگی مسافه نی کؤپراق و چوقورراق کؤرهمیز.

بوندن مقصديميز نيمه دير؟

بوندن مقصد شوکه، هر زمان نینگ اوز تیلی، اوز تفکری، اوز بدیعی افاده سی، یعنی زمانویلیک خصوصیتی بۆلیشی کپرهک. بیز نینگ چاغداش (معاصر) شعریمیزده هم اوزیگه خاص تیل، خاص تفکر، خاص بدیعی اسلوب و افاده سؤزلری، یعنی زمانویلیک بار می؟

بو موضوعنی یاریتیش اوچون اثبات-دلیللر، شعری اؤرنکلر کپلتیریش کپرهک. شونده ی اېکن، بیرینچیدن ممتاز شعریمیز نمایندهلری نوایی، بابر و نادرملردن اؤرنکلر کپلتیرهمیز. نوایی بیر پیتلرده (550 ییل بورون) یاری نینگ کۆزینی مقتب، ایتگن اېدی:

قراکوزوم کپل و مردملیغ اېمدی فن قیلغیل

کۆزوم قراسیده مردم کبی وطن قیلغیل

بو شعر سؤز اویینی بایلگی، چوقور معناسی، اجتماعی روحی و بدیعی صنعتلری بیلن اوز زمانیده هم مشهور اېدی و حاضر هم اوزبېکستانده، بیرقنچه خوانندهلر اونى اوزبېک کوی و مقاملریگه سالیب، کویلهیدیلر. بوشعرده نوایی "مردملیغ" بیلن مردم "کۆز قراچیغی"، قراکۆز بیلن (یار وصفی و خصوصیتی) کۆز قراسی (کۆز قراچیغی) نی بدیعی سؤز صنعتی بیلن کپلتیریب، مضمون جهتدن چوقور اجتماعی فکر و اؤگیتنی بیان اېتگن. نوایی: اگر سېن قره کۆز سېوگلیم، مردملیغ، یعنی مردم سېورلیک، انسانیلک، مهر-شفقتنی شعار قیلسنگ، کۆز اؤرته سیدن کۆز مردمکی دېک اؤرین آلرسن، دېگن.

دېمک، بو بیرده بیرتماندن سېوگلی قره کۆز و گۆزمل دېب ایتیلگن بۆلسه، اکیچی تماندن انسانی فضیلتلر ارقهلی گۆزمللیگی کۆزگه تشلنهدی. بو بیلن انسانگه اېزگولیک تیلهگنلر، خلق کۆزیگه عزیز بۆلهدی، دېیلگن.

اېندی اوز زمانیمیزگه یېتیب کپلیب، "قراکۆز"، تشبیهی نی افغانستان چاغداش اوزبېک شاعرلری و اوزبېکستان چاغداش بیر شاعری نینگ شعریده کؤرهمیز.

کۆز لیریم دن آلدی اویقو ای دل آرا کۆزلرینگ

هم عنان اختیاریم آلدی زیبا کۆزلرینگ

و:

وقت سحر ناز اویقودن آچتینگ فریبا کۆزلرینگ
عالم نی مدهوش ایلهگهی اول ایکی زیبا کۆزلرینگ

يا شو شاعر دىن بو بيت، نوایى ایتىگن "مردمليغ" معناسىنى تکرار لهدى:

اېل كۆكسىده جاي آلدی بوگون، خاطرهمیز تا
مردمليک و مردانه صفتليکنى فن اېتدیم

ينه بير تانيقلی چاغداش شاعریمیز نوایى نینگ شو مطلع سيگه قرهتيب، يازگن:

قهيدىن تاپىلدى آغریق، بيلمان قراکوزىنگه
يا تېگدى مو يامان كۆز، اي جان، قراکوزىنگه

و شو شاعر دىن تغيىن بو بيت:

هرکيم که سبور سيز کيى بير كۆزى قرانى
اؤز جانيگه ساتقين آلور البته بلانى

يوقارىدهگى بيتلر شهلا كۆز، قراکوز، آغرىگن كۆز، فرييا كۆز، ... نى مختهگن، بيراق سۆزلرى اېسكى و شعر قالبي هم اېسكى بۆلگن حالده، سۆز صنعتلريدن بيرار نشانه، بيرار خيال و تصوير، بيرار تيتيرتهديگن تويغو-احساس اوچرهمهيميز! اېندى شعري تۈپلملرى بۆلمهگن يا شعر عالميگه اېندى اديم تشلب، شعر ايتيب يورگن ياشراق شاعرلر نینگ شعرلريگه نيمه هم دېيش ممکن؟!

اگر بيرينچي و ايکينچى شاعرلریميز نینگ شعرلريگه تنقيدى كۆز بيلن قرهلسه، اينيقسه سۈنگى بيتلريده كته ينگليش بارليگى بېللى. بيرينچى شاعر، اوچينچى بيتى نینگ بيرينچى مصرع سيده "خاطرهميز" دېب كۆپلىك، ايکينچى مصرع ده اېسه "فن اېتدیم" دېب بيرليک شکلنى كېلتيرگن. بو اېسه، دستور نقطه نظريدن ينگليش دير.

ايکينچى شاعریميز نینگ شعریده "ساتيب آماق" فعلی "ساتقين" سۆزى بيلن افاده اېتيلگن. "قين" و "غين" صفت يساوچى قوشيمچه دير: يانغين، سولغين، ساتقين، تاشقين.

اينيقسه "ساتقين" بوگون سلبى معنى گه اېگه دير. او چقيمچى، گپ تاشووچى و پول عوضيگه بشقه لرنينگ ملهى بۇليب يورگن کيمسه لرگه نسبتاً قۇللەنيلەدى. بو سۆز شاعر نینگ بشقه بيتلريده هم "ساتيب آليش" معنى سيده ايشلەتيلگن.

اېندى اۈزبېکستان چاغداش عيال شاعرى "ضميره روزيووا" نینگ "عطرگل گه آيلنهمن" ناملى شعري تۈپلەيدىن اۈرنک:

روپه رم گه قۇييب قۇيدى کيم
قىزىل گلگه ايلنگن اۋت نى
قاره کۈزيم، بغرينگه آلگين
سېل-سېل بۇليب آققن وجودنى...

هجران بو گل عمریم گه اۋق دير
شفقت قىلگين، كېل اي تېرهگيم
بو دم جسميم، وجوديم يۇق دير
روپه رنگده تيتيرر يورهگيم
قاره کۈزيم، بغرينگه آلگين!

خضر و حيوان چشمه‌سی یا آب حیات نی 500 ییلدن بورونغی شاعرلر همدە چاغداش شاعر شعریده کورهمیز:

خطی لبی غه توتاش بولسه، ای کونگول، نی عجب
که خضر چشمه حیوانغه رهنمایی دور
"بابر"

خضر دېک بیخبر او چشمه دن ایچگنده زلال
بیلدی تاپمیش نی کیم ایستر ابدی حالا خالینگ
*

بقا سویی یقاسی اوزره اوین اوردی مو خضر
یوق ابرسه، او چوچوک ابرنینگ اوزه اوچوغ کورونور

لیب

شعرده روانلیک و ساده لیک، شعردن لذت آلیشنی تامانلیدی. شونینگ اوچون، گوزمل ترکیبلرنی هم حاضرگی زمان تیلیگه ماس لنتیب، یرەتیش کبرەك. ایریم شاعرلریمیز ارخه‌بیک، یعنی استعمالدن چیققن یا که فقط کلاسیک شعرلرده قوللنگن سوزلرنی شعرلریگه کبلیتیره‌دیله و بو بیلن شاید که عنعنوی شعرگه وفادار قالیشلرینی یا که بشقه بیرار نرسه‌نی می انگلتماقچی بوله‌دیله. حتی بیر قدرلی شاعریمیز انترنت صفحه‌سیده ینگ فورم ده (ابرکین شعر) بیر شعر یازیب، هر سطر شعریده بیر ارخه‌بیک سوزنی کبلیتیرگن ابدی. قیزیغی شو که هر سوزنی سانلر بیلن کورسه‌تیب، شعرنینگ سونگگیده، سوزلر معناسینی بپرگن ابدی. قیزیقراغی شو که بیر معنی نی انگلته‌ووچی ایکی-اوچته استعمالدن توشگن سوزلرنی کبلیتیرگن ابدی.

اگر ابرکین سوزلرنی قیته استعمالگه کیریتیش مقصد بولسه، شعرنی اونگه فدا قیلش کبرەك اېمس، بلکه مقاله و ژورنالیستیک نثرده شعردن کوره یخشیراق بو ایستکنی عملگه آشیریش ممکن-کو! یا رادیو و تلویزیون ارقه‌لی هرکون ایکیتە اېسکی سوزنی نېچه قتله ایشله‌تیب ایتیلسه، تیزراق و آسانراق اونی اورگەنیش میسر بوله‌دی.

شعرنی نېگه بونده‌ی بلالرگه اوچره‌تمیز؟

اورنکلر:

یاغلیغینگ کیم جان بیلە مېن خسته دور مېن زار انگا
خسته جانلار رسته‌سیدین دور مگر هرتار انگا

"بابر"

بابر آلتی بیتلی بیر غزلیده تورت قتله "یاغلیغ" سوزینی ایشلتگن و جوده گوزمل بدیعی صنعتلر ارقه‌لی بوتون شعرنی یار یاغلیغی یا که قرسی یا که باش رومالیگه بغیشلب، تورلی تعریفله، ترکیبلر، تشبیهلر و استعارلر بیلن اونی مقته‌گن.

کلاسیک یا ممتاز شاعرلریمیز زمانیده بو سوز استعمالده اېکن، بیراق حاضر بو سوز ایشله‌تیلسمه‌ده، ایریم افغانستانلیک چاغداش شاعرلریمیز زور بېریب ایشلتماقده‌له. اولردن بیرى شونده‌ی دېگن:

یاغلیغی گلزار صحنی نقشى دیر دېب قویمه‌نگیز
یولدوز و آیدن بېزه‌نگن اسمان کورگن میسیر؟

آق يول گزيتە سى نىنگ 25= سانيدە نشر ايتيلدى